

POZICE SPOTŘEBITELSKÉHO PRÁVA V SYSTÉMU SOUKROMÉHO PRÁVA

EVA DOBROVOLNÁ

Faculty of Law, Masaryk University Brno, Czech Republic

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá problematikou umístění spotřebitelského práva v systému soukromého práva a hledá argumenty pro a proti, proč by mělo (resp. nemělo) být spotřebitelské právo zařazeno do občanského zákoníku, případně jeho obecné nebo zvláštní části. Příspěvek dále reflektuje na jedné straně aktuální vývojové trendy v evropském smluvním právu (zejména Návrh Společného referenčního rámce), které se spotřebitelským právem počítají jako s integrální součástí obecného kodexu a na druhé straně rovněž i jiná řešení v různých členských státech Evropské unie, která se proti tomuto trendu dlouhodobě vymezují. Rovněž je věnována pozornost vymezení pojmu spotřebitele, neboť otázka, kdo je spotřebitelem, s danou problematikou bezprostředně souvisí.

Key words in original language

spotřebitelské právo, soukromé právo, občanský zákoník, systém práva, Návrh společného referenčního rámce

Abstract

This paper deals with the location of the consumer law in the system of private law and looks for arguments for and against why the consumer law should (or should not) be included in the Civil Code, or his general or special part. The paper also reflects on one side current developments in European contract law (especially the Draft of Common Frame of Reference) which incorporate the consumer law as an integral part of the general Civil Code and on the other side other solutions in the various member states of the European Union which are against this trend. The paper is also focused on the definition of the consumer because the question „who is a consumer” is related to this issue directly.

Key words

consumer law, private law, Civil Code, system of law, Draft Common Frame of Reference

1. ÚVOD

Evropské spotřebitelské právo, zejména směrnice týkající se ochrany spotřebitele, má vliv nejen na ty oblasti národního práva, které reguluje. Harmonizace práva prostřednictvím směrnic bývá z důvodu zachování konzistentnosti národních kodexů a zákonů rozšířena i tam,

kde to samotnou směrnicí není předvídáno¹ (např. ustanovení odpovědnosti za vady v občanském zákoníku, která vznikla nebo se změnila implementací směrnice o prodeji spotřebního zboží², se vztahují nejen na smlouvy, ve kterých vystupuje na jedné straně spotřebitel a na druhé dodavatel, ale i na smlouvy mezi dvěma fyzickými osobami – nepodnikateli). I přes veškerou snahu zákonodárců integrovat relativně novou materii soukromého práva do stávajícího právního řádu tak, aby tvořila s jeho zbytkem jednotný konzistentní celek, je spotřebitelské právo v té podobě, v jaké platí v Evropě, pro právní řády národních států jakýmsi „cizím tělesem“³. Už samotná skutečnost, že pravomoc Evropského soudního dvora se vztahuje na výklad spotřebitelských směrnic, tj. vlastně k výkladu části národního práva, svědčí o odlišnosti tohoto souboru norem.

2. DYNAMIKA VÝVOJE POZICE SPOTŘEBITELSKÉHO PRÁVA V SYSTÉMU SOUKROMÉHO PRÁVA VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH

Z nastíněného východiska lze učinit několik úvah týkajících se problematiky pozice spotřebitelského práva v systému soukromého práva, potažmo v systematice občanského zákoníku.

Po přijetí prvních směrnic, jejichž předmětem bylo odstranit překážky vnitřního trhu prostřednictvím zvýšené ochrany spotřebitele jako slabší strany smluvního vztahu, nebyla v právní nauce zemí, které směrnice implementovaly (např. Německo) žádná pochybnost o tom, že vzniká nová oblast zvláštního soukromého práva a také byly tak implementovány (např. v Německu byla přijata řada speciálních zákonů k ochraně spotřebitele v návaznosti na implementace

¹ V německém a rakouském právním prostředí se hovoří o tzv. „überschießende Umsetzung“. Dle aktuálních právních názorů na rozšiřující implementace směrnice je tato vhodná tam, kde EU reguluje určitou právní oblast pouze v takové míře, v jaké k tomu má příslušné kompetence (např. u ochrany spotřebitele) a nikoli s ohledem na účel této regulace. K tomu více Perner, S.: Erweiternde Umsetzung von Richtlinien des Europäischen Verbraucherrechts. *Europarecht, Int. Privatrecht, Rechtsvergleichung (ZfRV)*, 2011, č. 5, s. 226. Perner v citovaném článku dokonce hovoří o povinnosti rozšířené implementace směrnice tam, kde by jinak docházelo k porušení ústavně zaručené zásady rovnosti. Tak například požadavek transparentnosti všeobecných obchodních podmínek dle směrnice o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách se vztahuje pouze na případy, kdy na jedné straně stojí dodavatel a na druhé spotřebitel. Proč by se ale tento požadavek nemohl vztahovat i na smlouvu mezi dvěma dodavateli?

² Směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/44/ES ze dne 25. května 1999 o některých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na toto zboží

³ Koziol, H., Welser, R.: *Bürgerliches Recht II.: Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil*, Wien: Manz, 2006, s. 372 a násl.

příslušných směrnic Evropských společenství⁴). Postupem času však směrnice začaly nabývat na počtu a začaly měnit tvář soukromého práva v těchto zemích a jak výše uvedeno, mnohdy bylo zapotřebí jejich platnost vztáhnout i mimo jejich rozsah. Postupně došlo k přehodnocení tohoto přístupu a v některých zemích byla ochrana spotřebitele integrována do obecného kodexu soukromého práva⁵ a v těch zemích, kde zvláštní zákon (zákony) zůstaly, o tom probíhá diskuse.⁶

3. POZICE SPOTŘEBITELSKÉHO PRÁVA V ČESKÉM OBČANSKÉM ZÁKONÍKU

Platný český občanský zákoník sice integruje směrnice spotřebitelské právo, avšak pouze částečně a velmi nepřehledně. Pro některé specifické oblasti, jako např. právní úprava spotřebitelského úvěru nebo náhrada škody způsobená vadou výrobku, byla zvolena právní úprava ve zvláštním zákoně. O vhodnosti a koncepčnosti vložení jádra spotřebitelského práva do hlavy páté občanského zákoníku se vedou debaty, stejně tak jako o povaze (obecnosti či speciálnosti) těchto ustanovení. Zákonodárce se kvůli závazné lhůtě k implementaci daných směrnic asi pravděpodobně s otázkou „kam s ním?“ příliš nezabýval.

4. NĚKOLIK POZNÁMEK K LOKALIZACI SPOTŘEBITELSKÉHO PRÁVA V NÁVRHU NOVÉHO ČESKÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Návrh nového občanského zákoníku původně počítal s tím, že bude spotřebitelské právo upraveno ve zvláštním zákoně. Toto z hlediska nových evropských trendů a recentní nauky v oblasti evropského soukromého práva méně pochopitelné rozhodnutí však bylo naštěstí

⁴ např. Haustürwiderrufsgesetz (zákon o odvolání podomního obchodu) nebo Fernabsatzgesetz (zákon o obchodu na dálku)

⁵ Speciální německé zákony na ochranu spotřebitele byly z velké části zrušeny zákonem o modernizaci závazkového práva (BGBl. 2001 I S. 3138, 3187) k 31.12.2001 a integrovány do německého občanského zákoníku.

⁶ Pravdou ovšem zůstává, že např. v Rakousku bohužel zůstává jen u diskuse, neboť vzhledem k silnému zakotvení ABGB v národním právním řádů dochází k jeho novelizacím velmi těžko a lze dát za pravdu názorům, že kodex již dávno neplní svou funkci moderního flexibilního základu soukromého práva. K této problematice např. Graf, G.: ABGB forever? In Fischer-Czermak, C., Hopf, G., Schauer, M.: Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend. Wien: Manz, 2003, s. 1-17; z českého právního prostředí např. Dobrovolná, E.: Evropská a národní dimeze rakouského ABGB In Urbanská, G., Dobrovolná, E., Rozbora, M. (redaktoři). Európske a národné rozmary civilného práva, etický rozmer a zodpovednosť právnických profesií. Pezinok : Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2011, s. 23-26

autory kodexu vzato zpět.⁷ Dle mého názoru je úprava spotřebitelských práv v návrhu nového občanského zákoníku přehlednější než právní úprava stávající. Pojem spotřebitele a podnikatele je vymezen v části první kodexu, tedy v jeho obecné části. To považuji za vhodné řešení, neboť oba pojmy jsou ústředními pojmy moderního občanského práva a zaslouží si mít své místo v obecné části kodexu. Jádro práva na ochranu spotřebitele se pak nachází v části čtvrté, která se týká relativních majetkových práv, a to konkrétně v dílu čtvrtém, který stanoví zvláštnosti uzavírání smluv se spotřebitelem. Z hlediska umístění těchto ustanovení, na základě argumentu a rubrica lze dovodit, že v rámci návrhu jsou ustanovení o ochraně spotřebitele ustanoveními zvláštními. Další ustanovení na ochranu spotřebitele, např. o zájezdu (§ 2593) je třeba rovněž s ohledem na systematiku zákoníku považovat za zvláštní. Jak bude později uvedeno, lze pozitivně vnímat zařazení spotřebitelského práva do občanského zákoníku, nicméně s ohledem na jeho povahu s ohledem na zásadu dobré víry a solidarity v občanskoprávních vztazích by měla některá z těchto ustanovení stát na začátku čtvrtého dílu spolu s obecnými ustanoveními o uzavírání smluv (např. informační povinnost stran občanskoprávního vztahu), a měla by tak obecně zavazovat účastníky všech občanskoprávních vztahů, tedy nejen těch spotřebitelských.

5. NĚKOLIK ÚVAH A NÁVRHŮ

Zákonodárce, stojící před reformou soukromého práva by si měl tedy položit dvě otázky:

- zda zařadit spotřebitelské právo do občanského zákoníku,
- pokud ano, kam ho zařadit.

Nejdříve se budeme zabývat otázkou, zda je vhodné spotřebitelské právo do občanského zákoníku zařadit či nikoliv. Souvisí to velmi úzce s otázkou, zda je možné spotřebitelské právo považovat za zvláštní odvětví soukromého práva (pak by bylo účelné ho regulovat v samostatném zvláštním zákoně⁸) nebo zda se jedná o obecná ustanovení, resp. výjimky z nich, a zda jsou vhodná k zařazení do obecného kodexu. Odpůrci začlenění spotřebitelského práva do obecného kodexu argumentují tím, že vyčlenění spotřebitelského

⁷ Bohužel se tak nestalo např. v případě právní konstrukce převodu vlastnického práva, která již nespočívá na principu tradice, nýbrž na principu konsenzuálního. K tomu Faber, W.: K převodu vlastnictví podle návrhu občanského zákoníku In Švestka, J., Dvořák, T., Tichý, L.: Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva, 2008, Praha: Karlova Univerzita v Praze, 2008, s. 15-39

⁸ Z umístění určité diferencované skupiny norem do zvláštního zákona sice nelze dovozovat bez dalšího, že jsou normami zvláštními a tvoří zvláštní právní odvětví, nicméně se jedná o jednu z indicií. Více In Tamm, M.: Verbraucherschutzrecht. München: Mohr Siebeck, 2011, s. 123

práva zabrání nekonzistentnosti obecného kodexu a obecný kodex tak nebude vystaven častým proměnám spotřebitelského práva.⁹ Tento přístup by možná sice zabránil nekonzistentnosti obecného kodexu, nicméně za cenu jeho znehodnocení.¹⁰ Pokud si totiž vezmeme smlouvy, které se na trhu uzavírají, naprostá většina je uzavírána v režimu podnikatel-podnikatel nebo spotřebitel-podnikatel. Zbytek smluv, asi cca 5% by pak spadalo do režimu občanského zákoníku, pokud by došlo k vyčlenění spotřebitelského práva.¹¹ Dalším argumentem odpůrců bývá, že spotřebitelské právo jako cizí těleso v občanském zákoníku tzv. „nezapadá“ do již nastoleného systému pojmů a institutů. Tento argument však nemá opodstatnění v situaci, kdy zákonodárce provádí reformu soukromého práva a může zavést nový, přízpůsobivější systém pojmů.

Ve prospěch existence spotřebitelského práva jako zvláštního právního odvětví však lze argumentovat osobním rozsahem působnosti spotřebitelského práva a tedy nutností jeho úpravy ve zvláštním kodexu tak jako např. v obchodního, ačkoliv tím pomineme úzkou provázanost spotřebitelských ustanovení s obecnými ustanoveními o uzavírání smluv. Na druhou stranu ale i obchodní právo je prostřednictvím subsidiarity občanského zákoníku na jeho obecná ustanovení o uzavírání smluv vázáno.

Pokud nelze najít indicii pro řešení daného problému uvnitř soukromého práva, je třeba obrátit se na právní teorii. Z hlediska právněteoretického lze odkázat na práci prof. Franze Bydlinkého zabývající se principy a systémem soukromého práva, který se přiklání k začlenění spotřebitelského práva do obecného soukromého práva. Zvláštní soukromé právo, bez ohledu na to, zda je upraveno zvláštním zákonem, totiž dle jeho práce Principy a systém má splňovat následující předpoklady¹²:

1. omezený osobní rozsah aplikace v porovnání s obecným soukromým právem; tento předpoklad naplněn není, protože jak

⁹ K degradaci občanského zákoníku jako „trvalého staveniště“ spotřebitelského práva Wendehorst, Ch.: Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) und Europäisches Privatrecht. 23. Europäische Notarentage. 2011, s. 6, dostupné na: http://www.notar.at/notar/de/home/aktuelles/archiv/archiv/ent_2011/. Z tuzemských příspěvků z poslední doby Kofroň, M.: Patří spotřebitelské právo do občanského zákoníku? Právní rádce 2011, č. 9, s. 15-17

¹⁰ Lurger, B.: Integration des Verbraucherrechts in das ABGB? In Fischer-Czermak, C., Hopf, G., Schauer, M.: Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend. Wien: Manz, 2003, s. 128

¹¹ tamtéž

¹² Bydlinki, F. : System und Prinzipien des Privatrechts. Wien: Springer, 1996, s. 726 a násl.

uvedeno, osobní rozsah aplikace obecného soukromého práva a práva spotřebitelského se v převážné většině kryje,

2. nelze jej přiřadit do pandektního systému;
3. samostatnost odvětví vzhledem k obecnému soukromému právu; spotřebitelské právo vykazuje úzké propojení o obecným soukromým právem a nemůže bez něj existovat, proto nelze uvažovat o jeho vyčlenění z obecného soukromého práva.

Nejasnosti kolem pojmu, kdo je vlastně spotřebitel, lze považovat za další takový argument pro začlenění do obecného kodexu. Totiž skutečnost, že je někdo spotřebitelem ve smyslu zákonné definice, ho fakticky samo o sobě nečiní ochrany hodným.¹³ Půjde-li si např. zedník koupit cihly pro stavbu vlastního domu, bude posuzován jako spotřebitel, ačkoliv fakticky v dané oblasti má všechny potřebné znalosti a zkušenosti. Nabízí se proto otázka, zda spotřebitelské právo uzavřít v této definici, nebo jej orientovat do obecného soukromého práva uvolněním a přizpůsobením jeho definici, která by obecně zohledňovala pozici slabší kontraktační strany.

6. NÁSTIN MOŽNÝCH KONKRÉTNÍCH ŘEŠENÍ K NĚKTERÝM OTÁZKÁM SPOTŘEBITELSKÉHO PRÁVA

Nyní se pokusím nadnést několik přístupů a konkrétních řešení v rámci soukromého práva:

- Otázka pozice spotřebitelského práva v systému soukromého práva není pouhou právně-technickou otázkou, její řešení zahrnuje hodnotový postoj zákonodárce k této otázce a moderních přístupů k této materii soukromého práva.¹⁴
- Ustanovení na ochranu spotřebitele patří do obecného soukromého práva, nejsou zvláštním odvětvím soukromého práva a měla by tak být regulována v rámci občanského zákoníku. Pro tento přístup mluví moderní trendy (např. modelová pravidla v Návrhu společného referenčního rámce¹⁵), povaha těchto ustanovení a uvedené právně-teoretické přístupy.

¹³ Lurger, B., Augenhof, S.: Österreichisches und Europäisches Konsumentenschutzrecht, Wien: Springer, 2008, s. 20

¹⁴ K otázce hodnot a vazeb spotřebitelského a obecného smluvního práva viz Hurdík, J.: Systém spotřebitelského práva na cestě k začlenění do systému soukromého práva In Tichý, L., Večl, T. Vývoj evropského spotřebitelského práva. Praha: Centrum právní komparatistiky Univerzity Karlovy v Praze, 2009, s. 104-111

¹⁵ Aktuální znění dostupné na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

- V rámci obecného kodexu by mělo být pečlivě vyřešeno, která ze spotřebitelských ustanovení by měla být jako obecná vztažena na všechny účastníky občanskoprávních vztahů a zařazena tak do obecné části občanského zákoníku (např. obecná informační povinnost nebo právo odstoupení od smlouvy či požadavek transparentnosti všeobecných obchodních podmínek), která by měla být jako zvláštní zařazena do obecné části občanského zákoníku (tj. dle způsobu uzavírání smlouvy – mimo obchodní prostory nebo na dálku) a která by měla být součástí zvláštní části občanského zákoníku (dle specifické materie, kterou upravují – např. zájezd, spotřebitelský úvěr, odpovědnost za vadu výrobku).¹⁶

K poslednímu bodu se sluší vznést několik poznámek k výstavbě institutů ochrany spotřebitele – uveďme na příkladě informační povinnosti:

- Ustanovení o obecné informační povinnosti, které by se mělo vztahovat na všechny účastníky občanskoprávních vztahů a mělo by být umístěno v obecné části občanského zákoníku, by mohlo znít např. tak, jak jej formulovala prof. Lurger z Univerzity v Grazu: „Každá smluvní strana má povinnost poskytnout druhé straně nutné informace o všech záležitostech, na jejichž znalosti má druhá strana zájem. Obzvláště musí být druhý smluvní partner informován v plném rozsahu o druhu a dosahu smlouvy a o podstatných povinnostech a právech, které pro něj z uzavření smlouvy plynou, pokud tyto informace již druhá strana ze zřejmých důvodů již nemá. Pokud jsou tyto informace poskytnuty formou dlouhého písemného seznamu, je splněna informační povinnost jen tehdy, jsou-li tyto dobře čitelné a pochopitelné a doplněny ústním vysvětlením.“¹⁷
- Další (speciální) informační povinnosti, týkající se (pouze) spotřebitelů, by měly být uvedeny u jednotlivých zvláštních smluvních typů (např. pojistné smlouvy, timesharingové smlouvy, úvěrové smlouvy). Rovněž zvláštní ustanovení o informačních povinnostech s ohledem na způsob uzavření smlouvy (tj. na dálku nebo podomní obchod) by měly být upraveny v rámci ustanovení, upravujících tento druh uzavírání smluv.¹⁸

¹⁶ k tomu Lurger, B.: Integration des Verbraucherrechts in das ABGB? In Fischer-Czermak, C., Hopf, G., Schauer, M.: Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend. Wien: Manz, 2003, s. 132 a násl.

¹⁷ tamtéž, rovněž i v Lurger, B.: Vertragliche Solidarität, Entwicklungschance für das allgemeine Vertragsrecht in Österreich und in der Europäischen Union, Baden-Baden: Nomos, 1998, s. 81

¹⁸ Tuto konstrukci zastává Brigitta Lurger. Lurger, B.: Integration des Verbraucherrechts in das ABGB? In Fischer-Czermak, C., Hopf, G., Schauer, M.: Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend. Wien: Manz, 2003, s. 133 a násl.

Je třeba však upozornit, že přijetí takové koncepce klade velmi velké nároky na zákonodárce, aby daná ustanovení zapracoval do občanského zákoníku tak, aby se vyhnul nepřehlednosti a přílišné konkrétnosti a rozpornosti informačních povinností.

Stejnou konstrukci by bylo možné využít např. i u práva odstoupení od smlouvy:

- V obecných ustanoveních obecné části občanského zákoníku by mohlo být zakotveno právo odstoupit od smlouvy v případě neposkytnutí zákonem stanovených informací, rovněž tak i obecné právo odstoupit od smlouvy. Toto posledně uvedené právo by nemělo být vázáno jenom na spotřebitele, ale na všechny účastníky občanskoprávních vztahů a nejen např. na podomní obchody, ale na všechny agresivní metody prodeje a ovlivňování zákazníků.
- Rovněž i právo odstoupení od smlouvy v případě uzavření smlouvy na dálku, podomní obchodu, uzavření smlouvy na dálku, uzavření smlouvy na dálku v případě finančních služeb a v případě e-commerce by mohlo být upraveno jednotně pro všechny zákazníky, tedy nejen pro spotřebitele a mohlo by být formulováno pro všechny typy obecně jako právo odstoupit od smlouvy v případě „zvláštních způsobů prodeje“.¹⁹
- Odlišná úprava práva odstoupit od smlouvy by mohla být vyjimečně uvedena pro konkrétní způsob uzavření smlouvy a ve zvláštní části občanského zákoníku pro konkrétní smluvní typ.

V souladu se zásadou rovnosti účastníků občanskoprávních vztahů by pak bylo rovněž vhodné zamyslet se nad koncepcí a dosahem ustanovení o nepřiměřených smluvních podmínkách ve smlouvách a následovat tak jiné právní řády, které i přes odolnost národních občanskoprávních kodexů do nich integrovaly ustanovení o kontrole nepřiměřených ujednání ve spotřebitelských smlouvách a rozšířily jejich působnost na všechny účastníky soukromoprávních vztahů, tedy nejen na spotřebitele.²⁰

7. ZÁVĚREM

Z hlediska plnění integrální funkce obecného kodexu, z hlediska zásad soukromého práva (dobrá víra, smluvní solidarita, zásada rovnosti) a z hlediska nových trendů soukromého práva bych doporučila zákonodárcům v Evropě upřednostňovat obecná řešení a neváhat vztáhnout tam, kde je to účelné, spotřebitelská ustanovení i na ty oblasti, kde dosud nepůsobila. Bude tak lépe zajištěna faktická

¹⁹ tamtéž

²⁰ např. Rakousko v ustanoveních § 879 a násl. rakouského ABGB

ochrana slabší smluvní strany a lepší konzistentnost a přizpůsobivost obecného kodexu na specifické smluvní situace.

Co se týká otázky pozice spotřebitelského práva v systému soukromého práva, nebyla dosud v teorii uspokojivě vyřešena. Její vyřešení ani nebylo předmětem tohoto příspěvku, nicméně lze vyslovit skromné přání, aby se tak do budoucna stalo, protože se nejedná o pouze o několik výjimek z obecného smluvního práva, ale o svébytnou právní materii, která se z výjimky stává zásadou a vyžaduje své pevné systémové ukotvení.

Literature:

- Bydlinski, F. : System und Prinzipien des Privatrechts. Wien: Springer, 1996, 777 s., ISBN: 9783211827529
- Faber, W.: K převodu vlastnictví podle návrhu občanského zákoníku In Švestka, J., Dvořák, T., Tichý, L.: Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva, 2008, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 15-39, ISBN 978-80-904209-0-8
- Fischer-Czermak, C., Hopf, G., Schauer, M.: Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend, Wien: MANZ, 2003, 231 s., ISBN: 3-214-12662-8
- Koziol, H., Welser, R.: Bürgerliches Recht II.: Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Wien: Manz, 2006, 580 s., ISBN: 978-3214147099
- Lurger, B. et al: Österreichisches und Europäisches Konsumentenschutzrecht, Wien: Springer, 2008, 337 s., ISBN: 978-3-211-78142-5
- Lurger, B.: Vertragliche Solidarität, Entwicklungschance für das allgemeine Vertragsrecht in Österreich und in der Europäischen Union, Baden-Baden: Nomos, 1998, 221 s., ISBN 978-3-7890-5325-2
- Perner, S.: Erweiternde Umsetzung von Richtlinien des Europäischen Verbraucherrechts. Europarecht, Int. Privatrecht, Rechtsvergleichung (ZfRV), 2011, č. 5, s. 226, ISSN: 2078-1059
- Tamm, M.: Verbraucherschutzrecht, Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, 1078 s., ISBN 978-3-16-150880-6
- Tichý, L., Večl, T. Vývoj evropského spotřebitelského práva. Praha: Centrum právní komparistiky Univerzity Karlovy v Praze, 2009, 163 s., ISBN: 978-80-904209-4-6

Contact – email
dobrovolna.eva@mail.muni.cz